

Смульсон М.Л.

Дійсний член НАПН України,
доктор психологічних наук, професор,
головний науковий співробітник лабораторії
сучасних інформаційних технологій навчання.
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Дітюк П. П.

старший науковий співробітник лабораторії
сучасних інформаційних технологій навчання.
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Мещеряков Д. С.

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії
сучасних інформаційних технологій навчання.
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Назар М.М.

старший науковий співробітник,
кандидат психологічних наук,
завідувач лабораторії
сучасних інформаційних технологій навчання.
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Досвід застосування проєктувально-технологічної парадигми в кіберпсихології

Анотація. Проаналізовано кіберпсихологічні дослідження у віртуальному просторі, спрямовані на створення освітніх і підтримувальних проєктів для дорослих, які проводить в контексті проєктувально-технологічної парадигми лабораторія сучасних інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України.

Ключові слова: кіберпсихологія, проєктування, проєктувально-технологічна парадигма, віртуальний освітній простір.

Maryna Smulson

The full member of the NAES of Ukraine, Doctor of Psychological Sciences,
Professor, Principal Researcher of the Laboratory
of Modern Information Technologies of Education.
G.S. Kostiyk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine

E-mail: smulson@ukr.net

ORCID iD 0000-0002-9563-3390

Pavlo Ditiuk

Senior researcher of the Laboratory
of Modern Information Technologies of Education.
G.S. Kostiyk Institute of Psychology of NAES of Ukraine.

e-mail: nitelabor@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-1142-1201>

Dmytro Meshcheriakov

PhD in Psychology, Senior researcher of the Laboratory
of Modern Information Technologies of Education.
G.S. Kostiuk Institute of Psychology of NAES of Ukraine.
e-mail: meoldom@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-6831-8654>

Maksym Nazar

Senior Researcher, PhD,
The head of the Laboratory
of Modern Information Technologies of Education.
G.S. Kostiuk Institute of Psychology of NAES of Ukraine.
e-mail: apartment@bigmir.net
<https://orcid.org/0000-0002-9104-2585>

The experience of using the design-technological paradigm in Cyberpsychology

Abstract. Cyberpsychological research in the virtual space, aimed at creating educational and support designs for adults, conducted in the context of the design technological paradigm by the Laboratory of Modern Information Technologies of Education of the H.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine, was analyzed.

Keywords: cyberpsychology, designing, design-technological paradigm, virtual educational space.

Лабораторія сучасних інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України останні 20 років проводить кіберпсихологічні дослідження у віртуальному просторі, спрямовані на створення освітніх і підтримувальних проєктів для дорослих. Показано, що віртуальний освітній простір доцільно тлумачити як інтегральну імерсивну психолого-педагогічну метатеchnологію, що системно організує діяльність всіх суб'єктів навчального процесу.

При проєктуванні та розробці психолого-педагогічних технологій, що лежать в основі віртуального освітнього простору, ми орієнтуємося на ієрархічно-проєктувальну концепцію Ю.І.Машбиця (Машбиць, 2019) та проєктувально-технологічну парадигму (Смульсон, 2003).

Проєктувально-технологічна парадигма дослідження є постнекласичною парадигмою, що відповідає відомій у психологічній традиції концепції проєктування та формування психічних явищ із заданими властивостями.

За Ю.І. Машбицем, проєктування має розглядатися як специфічна діяльність, що, з одного боку, відрізняється й від наукової, й від виробничої діяльності, а з іншого, має з ними спільні риси. Так, проєктування, як і наука, має свою методологію, а спільним з виробничою діяльністю є те, що проєктування має свою технологію. Проте, на відміну від виробничої діяльності, продукти проєктування – проєкти мають самостійну цінність,

навіть в тому випадку, якщо вони не реалізовані. Це теж єднає проектування з наукою. Однак на відміну від науки проектування не використовує категорії «істинно» чи «хибно». Воно оперує категоріями «ефективно» – «неефективно», і це єднає його з виробничою діяльністю.

Дуже істотний аспект орієнтований на динаміку перетворення об'єкта проектування у системі освіти, зокрема, освіти у віртуальному просторі. Цей аспект знайшов своє втілення в концепції ієрархічного проектування Ю.І.Машбиця. Згідно з цією концепцією виділяються такі основні рівні (етапи) проектування: концептуальний, технологічний і практичної реалізації. При цьому зазначають такі специфічні особливості проекту: 1) він описує ще не існуючі об'єкти; 2) він може бути реалізованим, принаймні принципово; 3) він повинен бути нормативним, тобто фіксувати доступний рівень виконання відповідних дій або операцій. Сучасна концепція проектування передбачає проектування не лише того утворення, що є результатом проектування, а й проектування процесу одержання цього результату. Інакше кажучи, в проектувальній діяльності необхідно розділяти її продукт і процес одержання цього продукту. Проектування більшістю фахівців розглядається як безперервний процес. Кожний проєкт – це тільки певний крок у створенні певного об'єкту. Ю.І. Машбиць зазначає, стосовно до проектування навчання, що жодна реалізація проєкту не повинна вважатися остаточною. Так, наприклад, будучи апробованою, система навчання у віртуальному освітньому просторі стає основою для створення більш ефективних навчальних систем (проектування як перманентний процес), або, ще сильніше, як перманентний ітеративний процес (Машбиць, 2019). Фахівці часто підкреслюють цінність нереалізованих проєктів, однак їх цінність, звісно, відносна, оскільки значимість реалізованих проєктів у кіберпсихологічних дослідженнях важко переоцінити.

Отже, працювати в контексті проектувально-технологічної парадигми означає, у першу чергу, спроектувати потрібну діяльність, спроектувати процес і технології досягнення. В контексті кіберпсихології ми особливо акцентуємо увагу, виходячи із реалій сьогодення (розповсюдженість проєктної діяльності та її невизначеність, при якій проектуванням називають часто різні за змістом і формою процеси), необхідність спроектувати діяльність суб'єктів проектування, тобто проектувальників, які створюють віртуальні освітні простори (Смульсон та ін., 2023, 2024).

Суттєвою перевагою проектувально-технологічної парадигми саме для кіберпсихології, яка, зокрема, працює з ризомним віртуальним простором, є те, що її підходи вибудовано в контексті розрізнення проєктно-діяльнісної та пізнавальної дослідницьких установок. Пізнавальна установка, як відомо, жорстко орієнтована на істинність, вона пов'язана з необхідністю вважати об'єкт розуміння та інтерпретації чимось незалежним від мислення, що досліджує, й тим самим висуває обмеження, яких немає в установці проєктно-діяльнісній.

Наведемо декілька прикладів комплексних проектів, реалізованих нами в останні роки в рамках проєктувально-технологічної парадигми.

1.Онлайн опитування цивільних щодо використання віртуального простору і його можливостей у психологічній підтримці дорослих у воєнний час, і тривало з березня 2022 року по грудень 2023 року. Опитувальник було спроектовано в короткий термін на початку війни, але попри це він виявився ефективним для досягнення поставленої мети. Він складався: з загальних соціометричних питань; питань щодо особистісного досвіду під час війни; питань щодо проєктування діяльності у віртуальному просторі; Шкали оцінки впливу травматичної події (IES-R) (Weiss, Marmar, 1997); питань з «відкритою рамкою». З описом та результатами дослідження можна ознайомитись у монографії «Проєктування віртуального освітнього простору розвитку суб'єктності дорослих в умовах післявоєнного відновлення України» (Смульсон та ін., 2024).

2.Втілення в життя під час початку карантинних обмежень у 2020 році, пов'язаних з пандемією COVID-19, групи у соціальній мережі Facebook, «Групи психологічної підтримки під час коронавірусу» (адреса: <https://www.facebook.com/groups/psy.help.support>). Сам проєкт групи та її модель діяльності було спроектовано відповідно до розробленого нами психологічного підґрунтя взаємодопомоги, саморозвитку та взаєморозвитку під час карантину. Також враховувалися наші можливості з надання психологічної допомоги населенню під час впроваджених і очікуваних карантинних обмежень в країні. Відповідно до основної мети створеної групи, найважливішим аспектом ми вважали надання учасникам достовірної інформації щодо подій навколо коронавірусної пандемії, оскільки віртуальний простір тоді був насичений різноманітними шкідливими фейками на цю тему. На сторінці групи розміщувалися координаційні матеріали, включаючи номери гарячих ліній влади, психологів, медиків та інших державних і недержавних служб і організацій. Швидкий доступ до необхідної інформації або знання про її наявність мали підтримувальний ефект, знижуючи рівень стресу користувачів. Відповідно, фахівцям, зокрема медикам і психологам, надавалися актуальні рекомендації щодо дій під час карантину. У групі послідовно розглядалися ключові психологічні проблеми, з якими стикаються дорослі під час карантину та самоізоляції: особливості професійної діяльності у дистанційному форматі, інтелектуальний розвиток і саморозвиток, проблеми дистанційного навчання дітей та спілкування з ними щодо карантинних питань. Особлива увага приділялася переживанням самоізоляції та психологічній підтримці різних вікових груп: дітей, молоді, людей середнього та похилого віку. У групових обговореннях активно культивувалася культура адекватної комунікації з використанням взаємоповаги, гумору, оптимізму та проактивної позиції. Перетворення користувачів з пасивних споживачів інформації на активних творців власного віртуального контенту сприяло розвитку їх суб'єктності в процесі групової комунікації. В даний час група функціонує під назвою «Групи психологічної підтримки» (Смульсон, Мещеряков, Назар, 2020).

3. Дослідження «Розвиток суб'єктної активності дорослих користувачів соціальних мереж», по результатах якого захищено кандидатську дисертацію. Його основними результатами стали: ефективний Інтернет-тренінг для підвищення суб'єктної активності дорослих у соціальних мережах та експериментальна перевірка інструментів для визначення рівня розвитку цієї активності; виявлення специфіки психологічних особливостей суб'єктної активності в соціальних мережах. Завдяки розвитку суб'єктної активності у користувачів з'явилася можливість знизити негативний вплив користування соціальними мережами: ефективно долати явища т.зв. «тролінгу», «флуду», «флейму», дезінформації тощо; сприяти у протистоянні в інформаційних війнах і протидіяти психологічному маніпулятивному тиску (Мещеряков, 2019).

Зазначимо, що ми не зупинялись вище на аналізі виконаних лабораторією в останні роки планових розробок, які теж свідчать про високу ефективність застосування проєктувально-технологічної парадигми в кіберпсихологічних дослідженнях.

Список використаних джерел

Машбиць, Ю.І. (2019). Психологічні механізми і технологія навчання. К.: Інтерсервіс.

Мещеряков, Д.С. (2019). Розвиток суб'єктної активності дорослих користувачів соціальних мереж: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. НАПН України, Ін-т психології імені Г.С. Костюка. Київ.

Смульсон, М.Л. (2003). Психологія розвитку інтелекту. К.: Нора-прес, 2003.

Смульсон, М.Л., & Мещеряков Д.С., Назар М.М. (2020). Психологічні засади проєктування інтернет-ресурсів для розвитку суб'єктності дорослих. Технології розвитку інтелекту, Т.4, №3(28). Retrieved from http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/530 DOI: <http://doi.org/10.31108/3.2020.4.3.1>

Смульсон, М.Л., Дітюк, П.П. Мещеряков, Д.С., & Назар, М.М. (2023). Концепція проєктування віртуального освітнього простору з потенціалом розвитку суб'єктності дорослих. Технології розвитку інтелекту, 7(1), 33. <http://doi.org/10.31108/3.2023.7.1.4>.

Смульсон, М.Л., Дітюк, П.П., Назар, М.М., Мещеряков, Д.С., Зінченко, О.В., Старков, Д.Ю. [та ін.]. (2024). Проєктування віртуального освітнього простору розвитку суб'єктності дорослих в умовах післявоєнного відновлення України: монографія (М. Л. Смульсон, Ред.). Київ.

Weiss D. & Marmar C. The Impact of Event Scale: Revised. Assessing Psychological Trauma and PTSD / Wilson J. & Keane T. (Eds), New York : Guildford. 1997.